

ที่ยากลำบากมีอิทธิพลต่อภายนอกโดยเฉพาะเมืองมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคของชุมชน ค่านิยมจากวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นสอนให้การบริโภคพออยู่พอกิน เน้นการแบ่งปันและการให้ทาน การบริโภคในรูปแบบนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดรูปแบบการผลิตที่กล่าวมา ไม่ทำลายธรรมชาติและเปิดโอกาสให้ธรรมชาติได้ฟื้นฟู ไม่เสียสมดุลจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์

(3) การสะสมและกระจายส่วนเกิน การที่กลุ่ม/ชุมชนผลิตเพื่อสนองตอบการยังชีพของตนเองเป็นหลัก มีผลให้ชุมชนไม่ต้องผลิตส่วนเกินจำนวนมาก เพื่อไปตอบสนองส่วนอื่นๆ แบบเดียวกับการผลิตเพื่อขาย นอกจากนี้รูปแบบของการผลิตและการบริโภคที่ผ่านมา และข้อจำกัดของเทคโนโลยีที่ทำให้การสะสมอาหารหรือสิ่งของในปริมาณมากและเป็นเวลานานไม่ได้ ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและความสัมพันธ์เชิงสังคมที่มีความเอื้อเฟื้อกันทำให้แต่ละชุมชนไม่จำเป็นต้องผลิตส่วนเกินมากเหมือนการผลิตเพื่อขาย

กล่าวโดยสรุประบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองเป็นปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการจัดการทรัพยากรวิถีชีวิต โครงสร้างทางสังคม ค่านิยม การศึกษาเรียนรู้ รวมทั้งความสัมพันธ์เชิงสังคม และระดับการปฏิบัติสัมพันธ์ของชุมชน จึงนับว่าเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้กลุ่ม/ชุมชนเข้มแข็ง

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้

2.3.1 ความหมาย “การเรียนรู้”

การเรียนรู้ (Learning) ถือได้ว่าเป็นก้าวแรกของการพัฒนาตนเองที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการดำเนินชีวิต การทำงาน และการอยู่รวมกันกับผู้อื่นในสังคมอย่างสันติสุข การเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ทำให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความคิด และการกระทำ โดยสามารถเรียนรู้ได้จากการได้ยิน การสัมผัส การอ่าน การถาม การใช้เทคโนโลยี ฯลฯ (สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2558, หน้า 79) เป็นกระบวนการที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ การเรียนรู้ทำให้มีการเพิ่มสมรรถนะ (Performance) และเพิ่มความสามารถของการเรียนรู้ในอนาคต มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ การเรียนรู้เป็นกระบวนการไม่ใช่ผล แต่ตรวจสอบว่าเกิดการเรียนรู้ได้โดยดูผลหรือสมรรถนะ การเรียนรู้เกี่ยวข้องกับเปลี่ยนแปลงความรู้ ความเชื่อและพฤติกรรม หรือเจตคติและมีผลระยะยาวต่อการคิดและพฤติกรรมนั้น การเรียนรู้เป็นสิ่งที่ต้องลงมือปฏิบัติทำให้แก่ตนเอง เป็นผลโดยตรงจากสิ่งที่เรียนรู้และตอบสนองต่อประสบการณ์ของตนเองทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัวทั้งในอดีตและปัจจุบัน (วิจารณ์ พาณิช , 2557, หน้า 18-20) เป็นความสามารถที่มนุษย์แตกต่างจากสรรพสิ่งทั้งมวล ทำให้มนุษย์ปรับตัวและสร้างสรรค์สังคมและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง การเรียนรู้ที่ทรงคุณค่า คือการเรียนรู้ที่ใช้พลังร่วมในการสร้างสังคมที่คนทุกกลุ่มในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข เป็นการเรียนรู้ที่จะเห็นและใช้ศักยภาพของตนเองและคนรอบข้างมาผสานกันเพื่อสร้างสรรค์สังคม การเรียนรู้มีหลากหลายวิธี เช่น การเรียนรู้เพื่อให้อ่าน (Learning to know) การเรียนรู้เพื่อนำไปทำ (Learning to do) การเรียนรู้เพื่อใช้ชีวิตร่วมกันกับคนอื่น (Learning to life together) และการเรียนรู้เพื่อให้เป็นคนที่สมบูรณ์ (Learning to be) แต่การเรียนรู้ที่ดีที่สุด คือ การเข้าถึงข้อสรุปได้ด้วยตนเอง สามารถย่อเป็นคำพูด สามารถถ่ายทอดด้วยความเข้าใจของตนเอง สามารถตอบคำถามต่างๆ ได้ด้วยตนเอง จึงเป็นวงจรของการเรียนรู้ที่ครบถ้วน

สมบูรณ์ การเรียนรู้เป็นไปเพื่อให้คนคิดเป็น คือคิดเป็นและปฏิบัติได้อย่างเป็นระบบ อันเป็นพื้นฐานสำคัญ ในการทำมาหากินและประกอบกิจการต่างๆ (สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน, 2560, หน้า 10-12) นอกจากนี้ในบทความของ ฉันทนา โสวัตร (2553, หน้า 49-50) ได้สรุปความหมายของการเรียนรู้ ว่ามีขอบเขตที่ครอบคลุมอยู่ 2 ประการ คือ

(1) การเรียนรู้ในความหมายของกระบวนการ (Learning Process) หมายถึง การดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน หรือวิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้

(2) การเรียนรู้ในความหมายของผลการเรียนรู้ (Learning Outcome) ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจในสาระต่างๆ มีความสามารถในการกระทำและการใช้ทักษะกระบวนการเรียนรู้ หรือใช้ วิธีการเรียนรู้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การเรียนรู้เป็นทั้งผลลัพธ์อันเป็นเป้าหมาย (End) และวิธีการ ที่นำไปสู่เป้าหมาย (Means) ซึ่งทั้งสองนับเป็นองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันและส่งผลกระทบต่อกัน หากบุคคลมีกระบวนการหรือวิธีการแสวงหาความรู้ที่ดี มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับตน บุคคลนั้น ย่อมต้องมีโอกาสที่จะเกิดความรู้ ความเข้าใจสาระกระบวนการต่างๆ ได้กระจ่าง ถ่องแท้ ลึกซึ้ง เกิดความรู้สึกรู้สึกหรือเจตคติไปในทางที่เหมาะสม และเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการกระทำหรือพฤติกรรม ที่พึงประสงค์

จากที่กล่าวสรุปได้ว่าการเรียนรู้เป็นกระบวนการหรือวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมาย เพื่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความคิดและการกระทำที่พึงประสงค์โดยเกิดขึ้นจากประสบการณ์ หรือ จากการเรียนรู้ด้วยตนเอง จากการสังเกตและจากการศึกษาเรียนรู้

2.3.2 ความสำคัญของการเรียนรู้

การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่มและระดับองค์กร โดยมีทักษะที่สำคัญ อาทิ การคิดเชิงระบบ (System Think) รูปแบบความคิด (Mental Model) การมุ่งมั่นสู่ความเป็นเลิศ (Personal Mastery) การจัดการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-Directed Learning) และการเสวนา (Dialogue) โดยทักษะที่สำคัญเหล่านี้เป็นปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้ของบุคคล กลุ่ม/หน่วยงานให้เกิดขึ้น ได้อย่างเต็มที่ การเรียนรู้นี้เกี่ยวข้องกับระดับของการเรียนรู้ ได้แก่

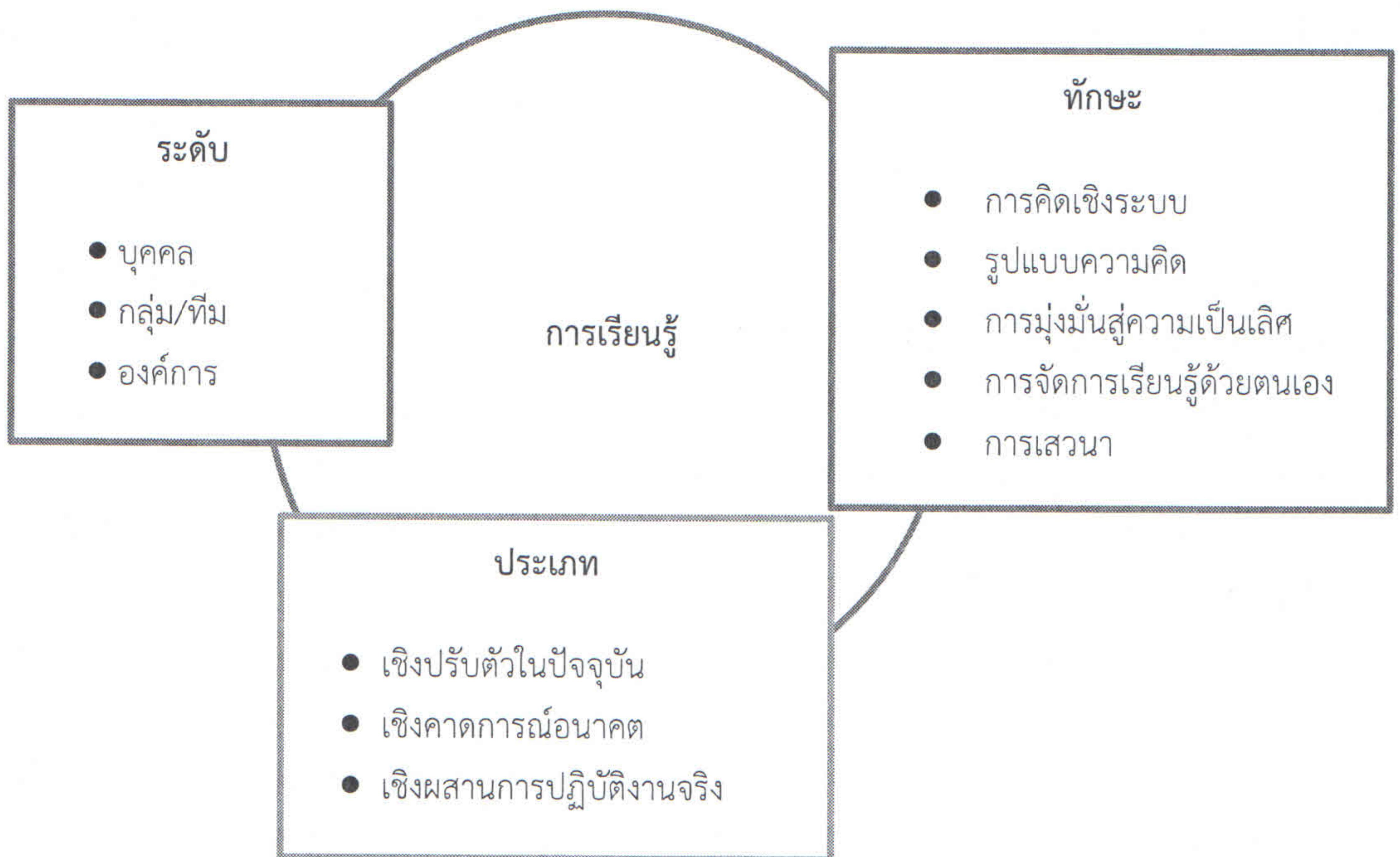
(1) การเรียนรู้ของบุคคล (Individual Learning) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงด้านทักษะ ความรู้ เจตคติ และค่านิยม รายบุคคลอันเกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง จากการสังเกตและ จากการศึกษารู้อย่างอาศัยเทคโนโลยี

(2) การเรียนรู้ของกลุ่มหรือทีม (Group/Team Learning) หมายถึง การเพิ่มขึ้นของความรู้ ทักษะ และสมรรถนะภายในกลุ่มจะสำเร็จด้วยการกระทำของกลุ่มนั่นเอง

(3) การเรียนรู้ขององค์กร/หน่วยงาน (Organization Learning) เป็นการยกระดับอัจฉริยภาพ และความสามารถในการปฏิบัติงานที่ได้จากความมุ่งมั่น ปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่องตลอดทั่วทั้ง องค์กรหรือหน่วยงาน

ส่วนประเภทของการเรียนรู้ที่จำเป็น ได้แก่ การเรียนรู้เชิงปรับตัวในปัจจุบัน (Adaptive Learning) เกิดขึ้นได้เมื่อเราครุ่นคิดพิจารณาทบทวนถึงประสบการณ์ในอดีต จากนั้นก็ปรับแต่ง

การกระทำในปัจจุบัน การเรียนรู้เชิงคาดการณ์อนาคต (Anticipatory Learning) คือ กระบวนการแสวงหาความรู้โดยการคาดคิดและจินตนาการเกี่ยวกับอนาคตในหลายๆ ลักษณะ (เป็นวิธีการที่พัฒนาจากวิสัยทัศน์ไปสู่การกระทำและการวิเคราะห์ทบทวน) วิธีการเรียนรู้แบบนี้จะเป็นการหลีกเลี่ยงประสบการณ์และผลลัพธ์ในทางลบที่อาจจะเกิดขึ้น โดยการวินิจฉัยแยกแยะโอกาสที่ดีที่สุดสำหรับอนาคต และกำหนดแนวทางเพื่อให้บรรลุผลในอนาคตนั้น การเรียนรู้เชิงผลานการปฏิบัติจริง (Action Learning) หมายถึง ความสามารถในการเรียนรู้ที่ผสมผสานกับการปฏิบัติจริง อาจทำโดยตนเองเพียงคนเดียว หรือกับคนอื่น ๆ หรือกลุ่มคน ทั้งนี้ด้วยการวิเคราะห์ปัญหาและไตร่ตรองเกี่ยวกับความเป็นจริงในปัจจุบัน จากนั้นก็นำไปสู่การลงมือปฏิบัติ (กานต์สุตา มาฆศิริรานนท์ (แปล), 2557, หน้า 57-59) จากที่กล่าวสามารถสรุปได้ดังภาพที่ 2.4

ภาพที่ 2.4 ระบบย่อยของการเรียนรู้ (กานต์สุตา มาฆศิริรานนท์ (แปล), 2557, หน้า 57)

จากบทความของ ฉันทนา โสวัตร (2553, หน้า 49-50) ยังได้สรุปวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ว่าเป็นการเรียนรู้เพื่อตนเอง การเรียนรู้เพื่อสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตนเอง การเรียนรู้เพื่อปฏิสัมพันธ์กับนอกตัวและสามารถจัดความสัมพันธ์ในลักษณะเกื้อกูล การเรียนรู้อาจไม่ใช่ของใหม่แต่เป็นวิวัฒนาการที่มนุษย์สร้างขึ้น การเรียนรู้นั้นอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่ทั้งด้านการศึกษาเรียนรู้ การสร้างนวัตกรรม เทคโนโลยี และการแสวงหาทางออกที่ทำให้หลุดพ้นจากภาวะวิกฤตที่สังคมประสบอยู่ โดยเฉพาะการเรียนรู้จากการพึ่งตนเองเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง เป็นการเรียนรู้

บนฐานชีวิตจริงที่ค่อยๆ เริ่มตกลึก ได้ทำเองและมีการนำไปใช้ในกระบวนการพัฒนาชุมชนและเครือข่าย ประกอบด้วย การเรียนรู้ตนเอง การเรียนรู้ปัญหาและการเรียนรู้ทรัพยากร

(1) การเรียนรู้ตนเอง เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุด ถ้าหากไม่รู้ตนเอง ตัวเองไม่เปลี่ยนแปลงอะไรๆ ภายนอกก็ไม่เปลี่ยน เป็นการเรียนรู้ที่มาก เพื่อจะรู้ที่ไปของตนเอง รู้อดีตเพื่อจะได้รู้อนาคต รู้รากเหง้าเพื่อจะได้มีหลักฐานเป็นตัวของตัวเอง

(2) การเรียนรู้ปัญหา ถ้าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีเครื่องมือที่ดีก็จะเข้าถึงปัญหาที่แท้จริง ไม่ใช่ปัญหาเทียมที่เป็นปัญหาเพราะอยากให้ เป็นปัญหา เพื่อจะได้เป็นเงื่อนไขให้คนอื่นมาช่วย การค้นพบปัญหาเป็นกระบวนการที่ดีช่วยให้เห็นทางออกแล้วส่วนหนึ่ง เพราะเป็นการวิเคราะห์ตนเองและตั้งคำถามที่ถูกต้องเป็นการพบคำตอบแล้วครึ่งหนึ่ง

(3) การเรียนรู้ทรัพยากรเป็นเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องละเอียดอ่อน มีรายละเอียดมากและมีความสลับซับซ้อน เป็นระบบสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศซึ่งไม่เรียนรู้ก็จะไม่เข้าใจความเชื่อมโยงของสิ่งต่างๆ เป็นระบบชีวิต ระบบธรรมชาติซึ่งคนก็เป็นส่วนหนึ่งขององคาพยพดังกล่าว

การเรียนรู้เป็นการสร้างสำนึกและเรื่องสำคัญ เพราะคนมักมองข้ามหรือมองเห็นแต่มูลค่า มองไม่เห็นคุณค่า มองไม่เห็นป่า เห็นแต่ต้นไม้ที่เอาไปขาย ไม่เห็นความหลากหลายทางชีวภาพและความสำคัญของป่า นอกจากการเรียนรู้สิ่งสำคัญคือ

การจัดการเรียนรู้และการวางแผนการเรียนรู้ หมายถึง ความสามารถแก้ปัญหาและอยู่รอดได้ การจัดการที่ดีมาจากการเรียนรู้ที่ดี ไม่ใช่เพราะมีเงินจึงทำ แต่เพราะได้เข้าใจถึงความสำคัญ

การวางแผน ในที่นี้หมายถึง แผนชีวิต แผนชุมชน และแผนทรัพยากร แผนชีวิตเป็นอะไรที่แต่ละครอบครัว แต่ละชุมชนต้องจัดการด้วยตนเอง เป็นการวางแผนเป้าหมายชีวิตว่าต้องการอะไร ทำอย่างไร จะมีชีวิตอย่างมีแบบแผนมีเป้าหมาย มีความหวัง มีความตั้งใจ มีแรงบันดาลใจให้ทำสิ่งต่างๆ อย่างมีความหมาย

ส่วนแผนชุมชน คือ การที่ชุมชนร่วมกันวางแผนชีวิตของตนเอง โดยการสำรวจวิจัยข้อมูลตนเอง ตั้งแต่การค้นหารากเหง้าของตนเอง ประวัติศาสตร์ชุมชน เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ค้นหา “ทุน” ของตนเอง ไม่ใช่มีเพียงแต่เงิน แต่ทุนทรัพยากร ทุนทางปัญญา ทุนทางสังคม ทำข้อมูลรายรับ รายจ่าย หนี้สิน และปัญหาต่างๆ การทำแผนชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อค้นหาศักยภาพของตนเอง ค้นหาปัญหาที่แท้จริงและหาทางออกไปพร้อมกัน ไม่ใช่หาแต่ปัญหาและความต้องการ โดยไม่มีการค้นหา ทุนท้องถิ่น ทำให้ชุมชนไม่มีทางเลือกอื่นนอกจากรอว่า เมื่อเสนอปัญหาและความต้องการไปยังหน่วยงานแล้วจะได้อะไรบ้างหรือเพียงแค่ออกคอยความหวังเท่านั้น การทำแผนชุมชนเป็นการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง ไม่ใช่การทำข้อมูลเพื่อทำโครงการของงบประมาณ สำหรับแผนทรัพยากร เป็นรายละเอียดและมีความสำคัญมากที่สุด เพราะปัญหาส่วนใหญ่มาจากการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน ชาวบ้านกับนายทุน ชาวบ้านกับรัฐในรูปแบบต่างๆ ทั้งรุนแรงและเรียบง่าย เพียงรอวันระเบิดเป็นปัญหาใหญ่ ถ้าชุมชนไม่ลุกขึ้นมาเรียนรู้และทำแผนทรัพยากรของตนเอง วันหนึ่งจะไม่เหลืออะไรและอยู่ไม่ได้ (เสรี พงศ์พิศ, 2553, หน้า 93-98) จากที่กล่าวสามารถสรุปตามภาพที่ 2.5